

INFLUENȚE OCCIDENTALE ÎN BISERICA SFÂNTUL NICOLAE DIN ORADEA

AGATA CHIFOR

Un moment decisiv în evoluția și consolidarea confesiunii greco-catolice din Oradea l-a constituit consacrarea episcopiei independente în anul 1777. Lui Moise Dragoș (1775-1787), primul titular al noii episcopii i s-a destinat biserica zidită în 1739 sub patronajul episcopului romano-catolic Csáky Miklos. Prevăzut cu un turn de lemn și clopotniță în curte, edificiul era inadecvat pentru funcția de catedrală. În 11 decembrie 1778 Dragoș cere zidirea unui turn mai mare și aducerea unor clopote potrivite unei biserici catedrale. Împărăteasa Maria Tereza i-a dăruit în această perioadă un potir din aur și două sfeșnice pictate cu portretul ei și al lui Iosif al II-lea.¹

Prin constituția apostolică *Ingeniosa* din 10 august 1780, conferită de papa Pius al VI-lea la insistențele împărătesei se prevede înzestrarea episcopiei greco-catolice de Oradea cu domeniul Beiușului al cărui venit era evaluat la 22.000 de florini anual. În afară de sumele pentru salarizarea personalului ecleziastic, întreținerea seminariștilor, a caselor parohiale și a reședinței episcopale erau prevăzuți 500 de florini pentru întreținerea catedralei.

Dorind să aibă o catedrală încăpătoare corespunzătoare statutului episcopal al eparhiei, episcopul ctitor Ignatie Darabant (1788-1805) dărâmă vechea biserică și începe construirea unui edificiu monumental. Piatra de temelie a fost pusă în 1788 pe locul vechii biserici. Cu suma de 16.955 florini primită de la stăpânire episcopul a zidit turnul bisericii terminat în 1803, prevăzut cu orologiu și o loggie de fier.² Din gravura lui Schutz Jozsef realizată în 1817 rezultă că turnul catedralei greco-catolice semăna cu cel al Bisericii cu Lună.³ Neputând fi terminate în timpul vieții episcopului Darabant lucrările au fost continuate și finalizate în 1806 de episcopul Samuil Vulcan (1806 - 1839) cu ajutorul donației de 34.000 florini lăsată în acest scop de înaintașul său.

---

1. I. Radu, *Istoria diecezei române unite a Orăzii Mari, 1777-1927*, Oradea, 1932, p. 60

2. I.I. Ardeleanu, *Istoria diecezei române greco-catolice a Orădiei Mari*, II, Blaj, 1888, p. 64

3. Péter I. Zoltan, *Nagyvárad építészeti emlékei a barokktól a szecesszióig*, Oradea, 1998, p. 88

În incendiul din 1836 a ars acoperișul original, turnul și clopotele. Episcopul Iosif Pop Sălăjanu (1863-1873) a ridicat pe cheltuiala proprie un măreț turn prevăzut cu orologiu și 8 turnulețe în anul 1870. Acoperișul aurit în schimbul sumei de 2356 florini avea o inscripție cronografică gravată însemnând în traducere: "Această operă a lui Ignatie arsă în focul teribil, pe banii marelui Iosif se ridică spre cer."⁴

Clopotnița a ars din nou în 1907 la o reparație. Cu mari cheltuieli a fost renovată de episcopul Demetrie Radu (1903-1920) între anii 1910-1912. Forma turnului concepută atunci de arhitectul italian Giovanni Quai s-a păstrat până astăzi, integrându-se morfologiei neobaroce prin arcurile elegante de curbe și contracurbe, panglici și cartușe.

Structura interioară a bisericii cu planul în cruce latină a fost adaptată cerințelor cultului răsăritean în cadrul compartimentării spațiale tradiționale, cuprinzând pronaosul dreptunghiular pe vest, naosul cu abside laterale, altarul cu absidă rectangulară delimitat de iconostas.

Ridicată la cumpăna secolelor XVIII-XIX catedrala episcopală greco - catolică este ultimul edificiu remarcabil realizat în stilul barocului târziu din Oradea. Decorația exterioară a fațadelor are o accentuată amprentă clasicizantă bazată pe o interpretare decorativă inspirată de ordinul doric. Fațadele sunt ritmate echilibrat prin pilaștri derivați din stilul doric, alternând cu ferestre mari semicirculare subliniate ca și la Biserica cu Lună prin firide monumentale cu laturile concave și traseu semicircular. (fig. nr.1) Tot din doric este inspirată cornișa ornamentală cu imitații de triglife, care îmbracă edificiul. Folosite cu o funcție exclusiv decorativă, elementele de inspirație antică interpretate în manieră barocă dau monumentului o notă de sobrietate și rigoare în acord cu tendințele clasicizante ale barocului din această perioadă. Îndeosebi fațada vestică, dominată de silueta elegantă a turnului clopotniță de 60 m înălțime, se distinge printr-o pronunțată decorație clasicizantă. În acest sens pilaștrii care flanchează intrarea dau impresia că ar susține un mic templu doric încununat de frontonul triunghiular tipic.

Trecerea de la orizontala navei la ascensionalitatea turnului - clopotnița se realizează prin procedeul "panourilor în oglindă", triunghiuri cu latura mare arcuită folosite frecvent la bisericile baroce provinciale. Nota clasicizantă apare și aici prin intermediul urmelor care marchează două câte două extremitățile panourilor.

Procedeele decorative prezintă analogii cu cele utilizate la Biserica cu Lună, monument care a constituit o sursă de inspirație pentru realizarea decorației exterioare.⁵ Cele două monumente au în comun silueta elegantă a turnului clopotnița cu trei niveluri de retrageri succesive, ritmarea fațadelor prin pilaștri plați cu ferestre plasate în firide monumentale, triunghiurile cu latura arcuită prin care se racordează turnul, urnele decorative.

4. P. Dejeu, *Așezămintele culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1926, p. 231

5. C. Olariu, *Catedrala episcopală "Biserica cu Lună" din Oradea, în Din activitatea bisericească a episcopiei ortodoxe a Oradei în ultimii 200 de ani*, Oradea, 1984, p. 269

Considerat “regenerator și al doilea mare fondator al tuturor instituțiilor culturale din dieceză” episcopul Mihai Pavel (1879-1902) a realizat înnoirea radicală a catedralei.

În epistola pastorală din 9 iunie 1879 după consacrare, episcopul insistă asupra misiunii înalte a preotului în lume: “vicarul lui Hristos”, mijlocitor între Dumnezeu și om, acesta trebuie să fie “lumina lumii”, să urmeze exemplul Mântuitorului în tot ceea ce face.⁶

Sub patronajul episcopului Mihai Pavel se restaurează și se amplifică Liceul din Beiuș, este construit Internatul pentru băieți din Beiuș, în 1896 se pun bazele școlii medii și a Internatului pentru fetele orfane din același oraș. Episcopul a sprijinit financiar parohiile sărace, restaurarea sau construirea unor monumente eclesiastice (restaurarea Bisericii din Beiuș, ridicarea bisericii din Sighet).

Din însărcinarea sa, cu o cheltuială de 60.000 de florini, a fost realizată pictura interioară a catedralei din Oradea și a iconostasului cu ajutorul renumitului pictor Antal Szirmai.⁷

Din punct de vedere iconografic pictura plafonantă reprezintă un apogeu în ceea ce privește manifestarea influențelor occidentale în mediul românesc greco-catolic. Cronologic pictura aparține stilului eclectic istorist având ca dominantă neobarocul. Sub aspect morfologic maniera picturală neobarocă se integrează perfect spațiului reeditând conexiunea realizată în cadrul monumentelor baroce între arhitectură, pictură și decorație interioară.

Modalitatea de tratare a scenelor biblice delimitate de ancadramente în formă de cartușe și chenare reflectă renunțarea la rigiditatea canoanelor bizantine în favoarea unui stil mai liber, cu valențe picturale propriu artei occidentale.

Cupola bisericii situată la intersecția navei cu transeptul este acoperită cu o frumoasă frescă iluzionistă având ca subiect glorificarea celestă a Sfintei Treimi. (fig. nr. 2). În ancadramentul decorativ al scenei se configurează un cerc de îngeri cu atitudini și gesturi variate gravitând spre centrul de interes al compoziției reprezentat de Sfânta Treime. Albastrul delicat al cerului, norii fumurii, capetele de îngeri cu aripi constituie un cadru adecvat pentru apariția miraculoasă și generatoare de sacralitate a Sfintei Treimi. Centrul de interes al compoziției îl constituie Dumnezeu – Tatăl și Isus reprezentați tronând pe un grupaj de nori. Deasupra lor, într-un cerc de raze se profilează porumbelul nimbant – întruchipând Duhul Sfânt. La picioarele lor se află globul pământesc pe care Isus își sprijină crucea, simbol al sacrificiului în beneficiul umanității. Dumnezeu – Tatăl reprezentat în manieră occidentală, ca un bătrân cu barbă, sceptru și nimb triunghiular binecuvântează pământul cu stânga. În relație cu Providența sunt plasați îngeri aducând în mâini coroana de spini și piroanele, aluzii la Patimile Mântuitorului.

6. I. Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902)*, Oradea, 1917, p. 35

7. *Ibidem*, p. 75

Dincolo de glorificarea celestă a Sfintei Treimi semnificația alegorică a scenei este aceea că prin Patimile și sacrificiul lui Isus omenirii întregi i s-au deschis porțile mântuirii și ale îndurării divine. O rețea de ornamente pictate în manieră grisaille face legătura între compoziția centrală și figurile celor 4 evangheliști. Centrul de interes al compoziției se distinge prin utilizarea tonurilor primare și vizibilitate maximă. Sunt prezente elemente scenografice de tip baroc cum ar fi tăierea cadrului compoziției sau ieșirea în afara acestuia prin faldurile unei draperii grele, gruparea scenică a îngerilor înaripați redați în raccourci, îngerul trompet care anunță apariția mistică.

Bolta navei este decorată cu o suită de scene biblice: "Isus și copiii", "Predica de pe munte", "Episcopul Mihai Pavel închinând catedrala Fecioarei Maria", delimitate la ancadramele pictate imitând decorații arhitecturale.

În primele două compoziții "Isus și copiii" respectiv "Predica de pe munte", pornind de la textul biblic, artistul a reușit să dea viață unor scene și personaje reale în maniera picturii religioase occidentale.

În prima scenă Isus înconjurat de copii și oameni de toate vârstele este centrul de interes al unei compoziții în peisaj cu elemente arhitecturale reprezentând un oraș. Se remarcă precizia desenului, materialitatea și soliditatea formei, sugestia mișcării, redarea veridică a volumului, încadrarea firească a personajelor în spațiu, picturalitatea peisajului. Gestică și fizionomia (poziția aplecată a corpului, expresia de concentrare, atenție, meditație) exteriorizează devoțiunea personajelor. În manieră barocă reprezentările pun accent pe comuniunea afectivă spirituală dintre Isus și credincioși (fig. nr. 3).

Compoziția "Predica de pe munte" este un prilej pentru reprezentarea realistă a receptării cuvântului divin de către oameni. (fig. Nr. 4) Figura lui Isus înveșmântat în roșu și albastru și a Mariei se profilează pe un orizont larg, ireal redat în tonuri de albastru și ocru. La dreapta și la stânga lor, în tonuri de brun cărmiziu și verde se află o mulțime amestecată care se raportează diferențiat la predica Mântuitorului. În grupul din stânga, căruia Isus i se adresează sunt reprezentați cei care-l ascultă cu o expresie de maximă concentrare și atenție, devoțiune, meditație sau umilință. În antiteză în dreapta este reprezentat grupul mai redus numeric al scepticilor, al acelor care ascultă cuvântul divin fără a-l auzi. Figurile și expresiile lor absente și comune, corpurile orientate frontal și întoarse cu spatele la Isus sugerează indiferența, calitatea de simpli spectatori a acestora. Procedeele naturaliste (individualizarea fizionomiilor, redarea minuțioasă a detaliilor de vestimentație) coexistă cu sacralitatea personajelor din centru și irealitatea peisajului.

Ultimul ancadrament pictat pe bolta naosului îl reprezintă pe episcopul Mihai Pavel, comanditarul picturii închinând catedrala Fecioarei Maria. (fig. nr.5). Pictată în raccourci ea își face apariția pe un vârtej de nori și îngeri cu Isus copil în brațe. La stânga și la dreapta sa i se închină reprezentanții elitei clericale și nobiliare. Privirea Mariei se adresează episcopului îmbrăcat în haine de ceremonie care-i arată catedrala

terminată ca argument al îndreptățirii sale la grația divină. și aici apare prin expresiile personajelor o tipologie a reacțiilor umane în fața apariției miraculoase: teama înfricoșată a preotului îngenuncheat lângă episcop, devoțiunea profundă a preotului aplecat, credința plină de speranță a episcopului ctitor, expresiile indifferente și absente ale personajelor din fundal.

Scenele pictate pe bolta naosului sugerează că accesul la iertarea divină și mântuire este deschis tuturor oamenilor, dar este condiționat de felul în care aceștia se raportează la mesajul divin.

Prima scenă "Isus și copiii" sugerează că starea de inocență a acestora este o calitate privilegiată de a accede la divinitate. Urmând exemplul Mântuitorului episcopul Mihai Pavel acordase o atenție specială tinerilor orfani și săraci, afirmând că aceștia sunt "norodul lui și oile pășunii lui". În compoziția următoare "Predica de pe munte" Isus se adresează mulțimii afirmând că sărăcia, moralitatea și suferința sunt calitățile aleșilor lui Dumnezeu. Ultima scenă pictată are ca obiect raportarea la divinitate a categoriei intelectuale și elitiste ale societății. Reprezentarea sugerează că și la acest nivel devoțiunea și faptele de credință sunt criterii ale mântuirii și iertării divine.

Ancadramentul pictat deasupra orgii în extremitatea vestică a bisericii are ca subiect reprezentarea corului îngeresc. (fig. nr.6.) Fecioara Maria apare pe fondul unui cer azuriu cu nori fumurii. Înveșmântată în alb și albastru, reprezentată în raccourci, ține într-o mână o cruce înaltă, simbol al Patimilor iar în cealaltă o monștrantă simbolizând euharistia. La picioarele sale, în atitudini variate, pline de mișcare și sugestia plutirii spațiale sunt reprezentați îngeri arătând sau deschizând cărțile sfinte, simbol al credinței.

În dreapta compoziției o femeie ține o ancoră, alegorie a Speranței, iar în stânga femeia cu copii în brațe și îngerul cu inimă în mână este o alegorie a iubirii divine și materne. Ca și în pictura cupolei predomină irealismul, accentul pe elevația spirituală reflectând slăvirea Mariei, de corul ierarhiilor îngerești.

În concluzie, elementele de inspirație occidentală au contribuit decisiv la crearea decorăției arhitecturale și picturale a Bisericii Sfântul Nicolae. Dacă exteriorul monumentului reflectă adoptarea unor procedee decorative împrumutate din baroc (accentuarea decorativă a fațadei principale, ritmarea prin pilaștri, interpretarea decorativă a ordinului doric) interiorul se distinge prin frescele neobaroce datorate pictorului Antal Szirmai. Naturalismul, redarea mișcării, gesticii, fizionomiei, sugestia plutirii spațiale, iluzia spațiului celest, suprasenzorial, exprimarea psihologiei, peisajul reflectă opțiunea artistului pentru limbajul pictural apusean.

Realizate la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar reevaluând cuceririle barocului în domeniul picturii plafonante, frescele lui Antal Szirmai constituie unul din cele mai frumoase ansambluri picturale din spațiul transilvănean.

(RÉSUMÉ)

L'étude se propose de mettre en évidence les éléments occidentaux qui confèrent de l'originalité à l'église "Saint Nicolas" d'Oradea.

On remarque les influences du baroque dans la décoration architecturale et du néo-baroque dans la peinture de l'église.

L'analyse du langage pictural relève le naturalisme des représentations, la suggestion de l'espace infini, l'impression du mouvement, la physionomie des personnages, la représentation des émotions.

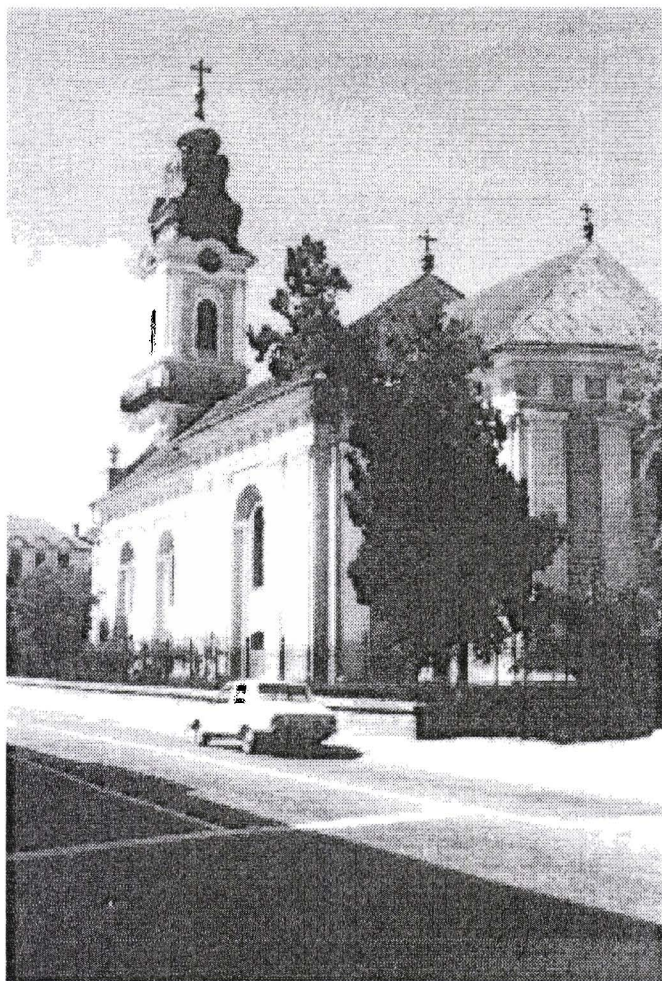

Figura nr.1. Biserica Sfântul Nicolae din Oradea (1788 - 1806). Fațada laterală

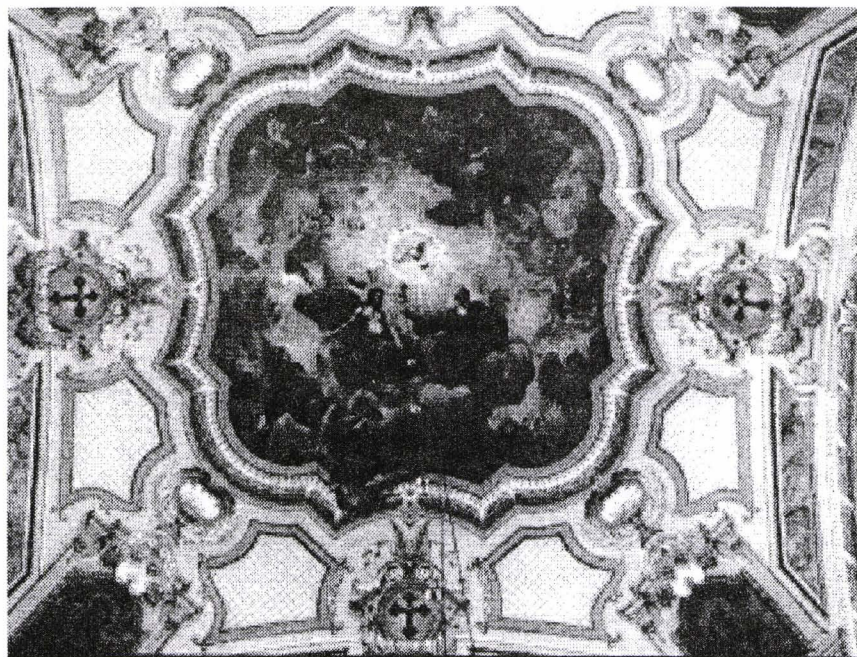

Figura nr.2. Antal Szirmai, "Sfânta Treime" (1892). Cupola Bisericii "Sfântul Nicolae"

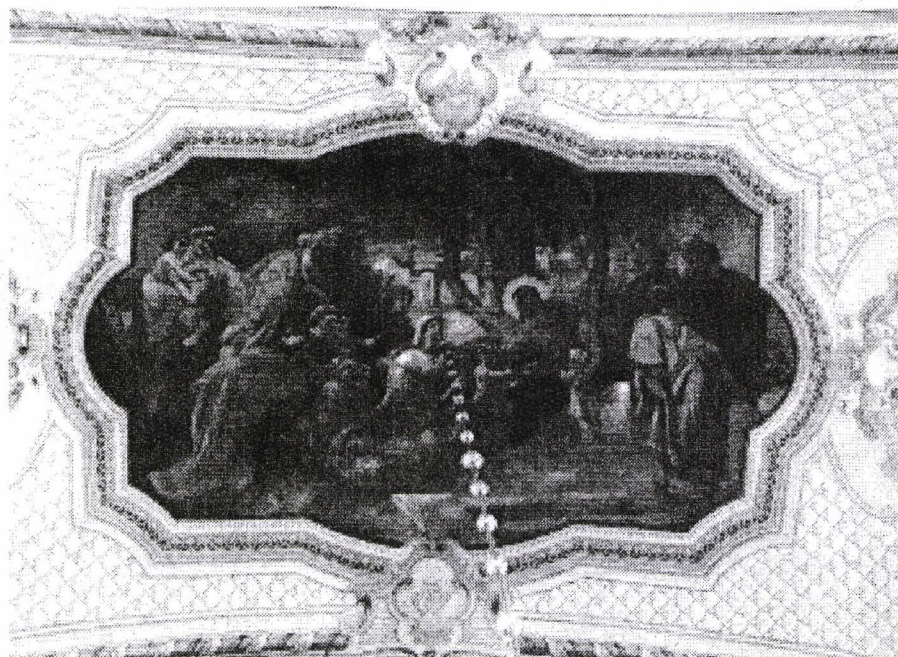

Figura nr.3. Antal Szirmai, "Isus și copiii". Frescă pe bolta Bisericii "Sfântul Nicolae"

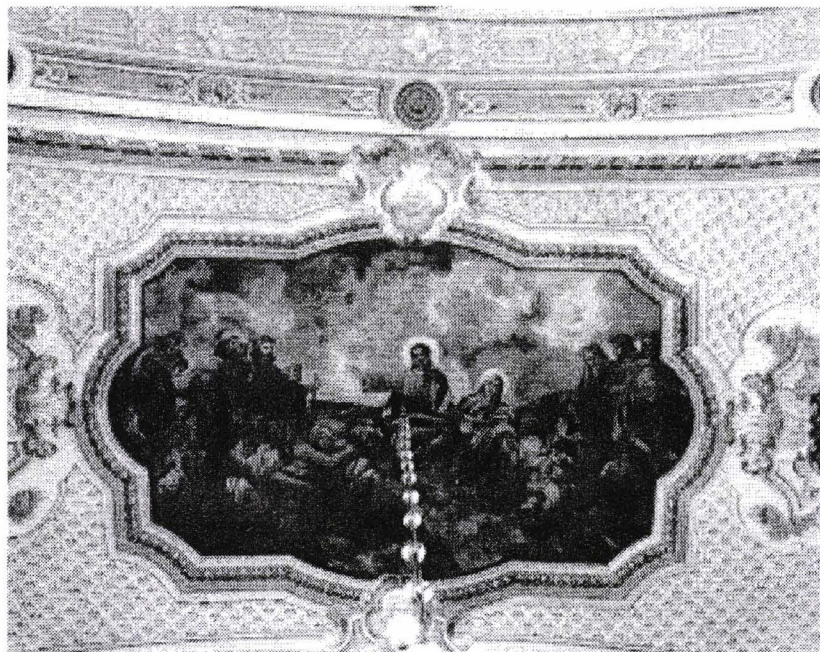

Figura nr.4. Antal Szirmai, "Predica de pe munte"

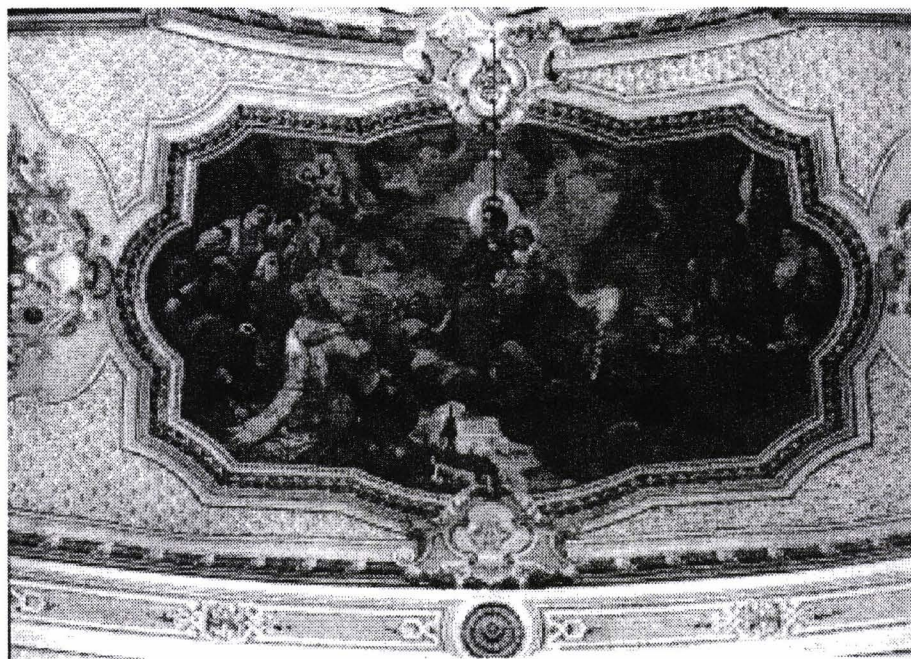

Figura nr.5. Antal Szirmai, Episcopul Mihai Pavel închinând catedrala Fecioarei Maria

Figura nr.6. Antal Szirmai, Slăvirea Fecioarei Maria de corul îngeresc